

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 6 Issue 1, p. 101-114, January 2014

Kazakistan'ın Bağımsızlığının Ayak Sesleri: Almatı Olayları (1986) *The Footsteps of Kazakhstan's Independence: Alma-Ata Riots (1986)*

Dr. Ö. Kürşad Karacagil
Dumlupınar Üniversitesi - Kütahya

Öz: Bu makale Kazakistan'da 1986 Aralık ayaklanması ya da "Jeltoksan Olayları" olarak bilinen olayların Türk basınındaki yansımalarını inceleyerek Türk basın organlarının olaylara yaklaşımının sahip oldukları dünya görüşüne paralel olarak farklılık gösterdiğini tespit etmektedir. Sol çizgide yayın yapan Cumhuriyet ve liberal görüşleriyle bilinen Milliyet gazeteleri Kazakistan'da yaşanan olayları daha çok Sovyet gözüyle görerek olayların sorumluluğunu görevden alınan Kazak kökenli Kazakistan Komünist Partisi Sekreteri Konayev ve yakın çevresine yüklemiştir. Buna karşın muhafazakar çizgide yayın yapan Tercüman ve Türkiye gazeteleri olayların çıkışı sebebi olarak Sovyet Rusya'nın uyguladığı dinsizleştirme ve asimilasyon politikalarına işaret etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Dinmuhammed Konayev, Jeltoksan Olayları, Türk Basını

Abstract: This article examines Turkish press coverage of the December 1986 uprising or the so called the Jeltoqsan riots in Kazakhstan and illustrates that Turkish press reflections differed according to the dominant ideology of individual newspapers. The left leaning Cumhuriyet and liberal Milliyet newspapers presented the events in line with Soviet authorities and blamed it on Dinmukhamed Kunayev, whose dismissal from the position of First Secretary of the Communist Party of Kazakhstan, sparked the revolt. On the other side, the conservative Tercüman and Türkiye newspapers pointed to Soviet Russia's anti-religious and assimilation policies as the main culprit of the uprising.

Keywords: Kazakhstan, Dinmukhamed Konayev, Jeltoqsan Riots, Turkish media

Giriş

Kazakistan, kuzeyde Rusya Federasyonu, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyde Özbekistan ve Kırgızistan cumhuriyetleri, batıda ise Hazar Denizi ve Türkmenistan Cumhuriyeti ile komşudur. Yüzölçümü 2.724.900 km² olan ülkenin nüfusu 16,7 milyondur ve başkenti Astana'dır. Önemli şehirleri Almatı, Çimkent ve Terez'dir. Bugün Kazakistan sınırları içinde yer alan topraklar tarihin değişik dönemlerinde çeşitli kabile ve milletler için bir geçiş bölgesi olmuştur.¹

Kazak-Rus anlaşmazlığı, Altınorda Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte devletleşme sürecine giren Rusların 1552'de Kazan ve 1556'da Astrahan hanlıklarını ele geçirmesi, 1569'da da Nogay Hanlığının başkentinin Kazakların kontrolü altına girmesiyle sınırdaş olmalarına dayanır.² Çar I. Nikola 1854'te bütün Kazak topraklarının kendi hâkimiyetine geçtiğini ve Kazakların Rus kanunlarına tabi olduğunu ilan ettikten sonra, Rus göçmenleri Kazakların yurduna yerleşirmesi Kazakların tepkisine neden olmuştur. Milli refleksleri giderek güçlenen Kazaklar nihayet 1916 senesinde Rusyayılmacılığına karşı isyan ettiler.

¹ Mehmet Saray, "Kazakistan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA), Cilt 25, Ankara 2002, s.121.

² Abdulvahap Kara, Kazakistan'da 1986 Almatı Olaylarının İyüzü ve Etkileri, (Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997, s. 4-7.

JHS

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

1917'deki Bolşevik ihtilaliyle birlikte Kazakistan sorunu yeni bir safhaya girdi. Aynı yıl Kazakistan'da yapılan seçimlerin milliyetçiler lehine sonuçlanması üzerine Kazakistan Aralık ayında muhtariyetini ilan etti. Fakat 1919 senesinde Kızılordu, Kazakistan'ı işgal ederek 20 Ağustos 1920'de Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini kurdu. Böylece Kazakistan'ı tekrar kontrol altına alan Ruslar, yoğun bir asimilasyon politikasına giriştiler.³1931-1933 seneleri arasında Sovyetlerin uyguladığı politika sebebiyle Kazak halkı açlık ve hastalığa maruz kaldı. 2 ilâ 4 milyon Kazak öldü. Göç edenlerle birlikte nüfus üçte iki oranında azaldı, nihayet Kazaklar kendi ülkelerinde azınlık durumuna düştüler.⁴

Ruslar, Kazakistan'ı klasik sömürgecilik ilkeleriyle idare etmiş, ülkenin gerçek sahibi olan Kazaklar ise her zaman merkezin aldığı kararlara uymak zorunda kalmıştır. Bu durum Kazakistan'da yaşayan Ruslar ve Kazaklar arasındaki ilişkileri de etkilemiştir.⁵

Rus nüfusu 1980'li yıllara kadar Kazakistan'da çoğunluğu teşkil etmiştir. Ancak bu tarihten itibaren nüfus çoğunluğu tekrar Kazaklar lehine değişmiştir. Ülkede nüfus yapısına paralel olarak Kazakların parti ve hükümetteki etkileri de giderek arttı. Özellikle Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi (KPMK) I. Sekreteri Dinmuhammed Konayev'in 1971'de Sovyetler Birliği Komünist Parti (SBKP) Polit Büro üyeliğine seçilmesi, Kazakların devlet ve parti üzerinde etkisini güçlendirdi. Örneğin 1964 senesinde Kazaklar, bakanlar kurulunun yüzde 33'ünü teşkil ederken 1981 senesinde bu oran yüzde 60'a kadar yükseldi. Bunda 1964 senesinden beri Kazakistan KPMK I. Sekreterlik görevini sürdürmekte olan ve SBKP Genel Sekreteri Leonid Brejnev ile dostluk kurmuş olan Konayev'in rolü büyüktü.⁶ Zira Konayev, görevde bulunduğu süre zarfında Kazakların ulusal çıkarlarını korumaya gayret etmiştir. Moskova yanlısı olarak bilinen ve kendisinden önce Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevinde bulunan Uygur asıllı İ. Yusupov'un başını çektiği yönetimin, Kazakistan'ı bölmek için Özbekistan'a verdiği Kazak topraklarının büyük bir kısmının geri almıştır. Bütün bunlar Konayev'i Kazakistan'da sevilen ve güvenilen bir lider yapmıştır.

Bilindiği gibi, 1985 senesinde SBKP Genel Sekreterliği'ne getirilen Gorbaçov, çökmekte olan sistemi kurtarmak amacıyla perestroyka (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) siyasetini yürürlüğe koymuştu. Ancak Kazakistan'da bu siyasetin aksine hareket etmiş, Kazakistan Komünist Partisi I. Sekreteri Dinmuhammed Konayev'i görevden alarak yerine Gennadiy Kolbin'i 16 Aralık 1986 tarihinde yapılan 18 dakikalık toplantı sonucunda KPMK I. Sekreterliğine atamıştır.⁷

Kolbin'in bu göreve getirilmesinde hiç şüphesiz tecrübesi önemli yer tutar. Kolbin, Gürcistan'da KPMK 2. Sekreter olarak görev yaptığı senelerde Rus olmayan topluluklarla nasıl çalışacağı konusunda tecrübe kazanmıştı. Özellikle Lenin'in de doğum yeri olan Ulyanovsk bölgesinde, başta Tatarlar olmak üzere diğer toplulukları da tanımıştı.⁸

Kolbin'in Kazakistan KPMK I. Sekreterliğine atanması Kazak halkı tarafından büyük bir hayal kırıklığıyla karşılandı. Yaklaşık 22 senedir Kazakistan'ı yöneten Konayev'in yerine

³Saray, *agm*, s.125.

⁴Kayyum Kesici, *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s.207-208.

⁵K. Kesici, *age*, s. 224.

⁶Abdulvahap Kara, *Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu 1986 Aralık Olayları*, Ufukötesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 19-22.

⁷K. Kesici, *age*, s. 224-227.

⁸Nadir Devlet, "Kazak Türklerinin Ayaklanması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 48, Haziran 1987, s. 151.

JHS
102

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 1
January
2014*

doğal olarak bir Kazak Türkünün atanması bekleniyordu. Fakat esas problem Kolbin'in Rus olmasından çok ülkeyi tanımamasıydı. Nitekim gösteriye katılanların “eğer bir Rus atanacaksa bile Kazakistan vatandaşı olmalı” yönündeki taleplerinin altında yatan da buydu.⁹

Gennadiy Kolbin'in atanması Kazak gençlerin protesto gösterisine yol açtı. Tarihte “Jeltoksan Olayları” yani Aralık Olayları olarak adlandırılan bu hareket sonraki yıllarda Kazakistan'ın bağımsızlığına zemin hazırlayacaktır.¹⁰ Gösteriler 17 Aralık 1986 sabahında Kazak öğrencilerin Brejnev Meydanı'nda toplanmasıyla başladı.¹¹Ellerinde pankartlar taşıyan gençlerin sayısı önceleri yüzlerle ifade edilirken öğleye doğru busayıbinlere ulaştı. Pankartlarda öne çıkan talepler ve duygular “Kazakistan'a Birleşmiş Milletlerde vekillik verilsin”, “Çin'e katılmak istiyoruz”¹², “Amerika Bizimle, Ruslar Bize Karşı”, “Kolbin Rusya'ya dön”, “Kazakistan Kazaklarıdır” şeklindeydi.¹³Bu pankartların en dikkat çekici yönü Rus ve Sovyet karşıtlığına rağmen Çin ve Amerikan taraftarı söylemler içermesiydi.¹⁴Alandaki kalabalık giderek artarken diğer taraftan da Kazakistan İçişleri Bakanlığı'na bağlı birlikler bölgeyi kuşatmaya başladılar. Bu arada alanda gençleri sakinleştirmek için ilk olarak Konayev'in konuşması istenmişse de daha sonrabundan vazgeçildi. Konayev'in yerine meydana toplanan gençlerle Kazakistan Komünist Partisi yetkililerinden Mendibayev, Nazarbayev ve Mukaşev görüştüler. Görüşmede protestocular Kazak asıllı bir lider istediklerini belirterek, konut sorununun çözülmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve Kazak Türkçesinin kullanım sahasının genişletilmesi gibi talepleri dile getirdiler.¹⁵

Başlangıçta gayet sakin bir atmosferde cereyan eden gösteriler, Sovyet güvenlik güçlerinin sert müdahalesi ile bambaşka bir mecraya sürüklendi. Polisin ve İçişleri Bakanlığına bağlı askerlerden oluşan 70 bin kişiye ilave olarak 16-20 bin civarında milis kuvveti göstericilere müdahale etti.¹⁶ Operasyonu bizzat Kolbin yönetti.¹⁷Ayrıca güvenlik kuvvetlerinin başına Afganistan'da görev yapmakta olan General İ. Karpov getirildi.¹⁸Güvenlik kuvvetlerinin yaptığı müdahale sırasında 1722 kişi yaralandı. Bunlardan 540 kişisağlık kurumlarında tedavi edilirken, 209 kişi hastaneye yatırıldı. Yüksek Sovyet'egöre, tutuklananların sayısı 8500 kişiydi. 5324 kişi Kamu Savcılığında, 850 kişi ise KGB'de sorgulanmıştır. Yaklaşık 900 kişiye idari cezalar verilmiştir. 1400 kişi uyarılmıştır. İlaveten SBLGKLGB (Sovyetler Birliği Leninist Genç Komünistler Ligi Genel Birliği) nezdindeki 1922 kişi¹⁹,210 kişiye parti emriyle cezalar vermiştir. 53 kişi SBKP'den atılmış, olaylara katılan 319 kişi de işten çıkarılmıştır. İkiisi idam olmak üzere 99 kişi hüküm giymiştir.

⁹Kara, *Kazakistan'ın...*, s. 45.

¹⁰Abdulvahap Kara, Okan Yeşilot, *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2011, s.40-41.

¹¹K. Kesici, age, s. 226- 227.

¹²“Çin'e katılmak istiyoruz” pankartı Kazak gençlerinin daha çok özgürlük istediğinin kanıtıdır. Çünkü 1979 senesinde köklü reformları yürürlüğe koymuş, Çin'in Doğu Türkistan, özerk bölgesinde yaşayan Uygur ve Kazak gibi Türk boylarının yurtdışına çıkmasına ve hacca gitmesine de izin vermişti.

¹³Mehmet Saray, *Kazak Türkleri Tarihi “Kazakların Uyanışı”*, Nesil Yayınları, İstanbul 1993, s. 114-115; A. Kara, *Kazakistan'ın ...*, s. 53.

¹⁴S. Enders Wisbush, “The Muslim Ferment in Soviet Central Asia”, *Kazakistan Olayları*, Haz. C. Kazakbalası, Büyük Türkeli Yayınları, İstanbul 1988, s.55.

¹⁵A. Kara, , *Kazakistan'ın ...*, s.58-60.

¹⁶Age, s. 56

¹⁷K. Kesici, age, s. 226- 227

¹⁸Zeyneş İsmail, *Kazak Türkleri*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.113.

¹⁹758'i ihraç edilmiş, 1164'ü daha ufak cezalar almıştır.

JHS
103

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

Aralık olaylarını takip eden yıl içerisinde İçişleri Bakanlığı 58 isimsiz defin gerçekleştirmiştir. Ünlü Kazak şair ve politikacı Muhtar Şahanov'a göre göstericilerin dağıtılması sırasında 166 kişi ölmüştü. Bunların 6'sı İçişleri eğitim alayından, biri Tiflis milis gücünden, 4'ü Almatı askeri okulunun öğrencisi, geri kalan 155'i ise çoğu kadın olmak üzere göstericidir. Tutuklanan 2362 kişiden 2302'si Kazak, 25'i Rus, 18'i Uygur, 10'u Tatar, 7'si Kırgız uyrukluydu.²⁰

Almatı olayları hakkında ilk bilgiler kamuoyuna, 18 Aralık 1986 tarihinde Sovyetler Birliği'nin resmi haber ajansı TASS tarafından duyurulmuş ve özetle şöyle denilmektedir: “Dün akşam ve bugün Almatı sokaklarında, Kazakistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin yakınındaki toplantısını tasvip etmeyen, milliyetçi unsurlar tarafından kışkırtılmış olaylar oldu...” Almatı olayları haberini Sovyet ve Macaristan televizyonları aynı gün vererek doğrular. Reuters, AP ve UPI gibi batılı haber ajansları ise Sovyet kaynaklarına dayanarak duyurur.²¹ Sovyet yetkililer hadiseyi basında gizlemeye gerek görmezler. Bunda hiç şüphesiz Gorbaçov'un glasnost ve perestroyka politikalarının bir tesiri vardır.²²

Almatı Olayları Türk basınında da hatırı sayılır ölçüde yer tutmuştur. Konuyla ilgili haberlere bakıldığında bunların *Time*, *The Washington Post*, *Frankfurter Rundschau*, *Le Monde*, *Le express*, *Le Point*, vb. Batı basınına ve Sovyetlerin resmi TASS ajansına dayandırıldığı görülür. Almatı'ya olaylardan yaklaşık dört ay sonra giden *Milliyet* gazetesi muhabiri Mehmet Ali Birand gözlem ve röportajlarını Türk kamuoyu ile paylaşmıştır.²³

Jeltoksan Olaylarının en önemli sebeplerinden biri olan Kazak lider Din Muhammed Konayev'in görevinden alınması hadisesi Türk basınında “SSCB'de Tasfiye” ve “Konayev görevden alındı” türünden kısa ve sıradan başlıklarla duyurulmuş; Konayev'in, Sovyetler Birliği eski Devlet Başkanı Leonid Brejnev'in yakın çalışma arkadaşı olduğu vurgulanmıştır.²⁴ Konayev'in görevden alınmasından sonra başlayan Almatı olaylarıyla ilgili bilgiler 19 Aralık tarihinden itibaren TASS'dan derlenmiştir. Haber başlıkları; “Öğrenciler Almatı'da sokağa döküldü. Sovyetler' de ilk gösteri”,²⁵ “Sovyetler fokur fokur kaynıyor, Kazakistan'da yüzlerce Türk gösteri yaptı”,²⁶ “Sovyetlerde olaylı protesto gösterileri”,²⁷ “Ruslar gösteriyi kanla bastırdı”,²⁸ şeklinde kamuoyuna duyurulmuştur.

Türk basınının Almatı olaylarına yaklaşımı konusunda bütünlükten söz etmek güçtür. Milliyetçi çizgisiyle tanınan *Tercüman* gazetesi olayları diğer basın ve yayın organları gibi TASS'a dayandırarak ilk sayfadan vermiştir. Ayaklanmanın “milliyetçi” yönüne vurgu yaparak SSCB'nin Kazakistan Cumhuriyeti'nde, Türk asıllı Komünist Partisi liderinin görevden alınıp yerine Rus asıllı bir kişinin getirilmesinden sonra çıktığını, pek çok kişinin

²⁰M. Kozyabev, “Aralık Vakası (1986, ALMAATA)”, *Kazakistan Tarihi Makaleler*, TTK, Ankara 2007, s. 152.

²¹Hasan Ortaylı, “Kazakistan Kazakların” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 47, Nisan 1987, s.114.

²²A. Kara, *Kazakistan'ın...*, s.62-63.

²³“Büyük Temizlik”, *Milliyet*, 13 Nisan 1987, s. 1.

²⁴“SSCB'de Tasfiye”, *Türkiye*, 17 Aralık 1987, s. 5; “Konayev, görevinden alındı.” *Milliyet*, 17 Aralık 1987, s. 6.

²⁵“Öğrenciler Alma Ata'da sokağa döküldü Sovyetler' de ilk gösteri” *Milliyet*, 19 Aralık 1986, s. 12.

²⁶“Sovyetler fokur fokur kaynıyor, Kazakistan'da yüzlerce Türk gösteri yaptı.” *Tercüman*, 19 Aralık 1986, s.1 ve 8.

²⁷“Sovyetlerde olaylı protesto gösterileri”, *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1986, s. 3.

²⁸“Ruslar gösteriyi kanla bastırdı.” *Tercüman*, 20 Aralık 1986, s.1.

JHS
104

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

sokaklara dökülerek kararı protesto ettiğini yazar.²⁹ Liberal bir yayın anlayışına sahip olan *Milliyet* gazetesi de aynı ajansa dayandırarak olayları 12. sayfada okuyucusuna duyurur. Sokağa dökülen öğrencilerin gerçekleştirdiği protesto gösterilerinde marketler ve araçların ateşe verildiği, gösterilerin şiddet eylemine dönüştüğü yazar.³⁰ Sol bir yayın çizgisi takip eden *Cumhuriyet* ise, olayları 3. sayfadan duyurur. TASS ajansının olaylara katılanlar için “serseriler, parazitler ve antisosyal” sıfatlarını kullandığını belirten gazete, Konayev’in son yıllarında ülkede rüşvet, yolsuzluk ve ekonomik sıkıntıların arttığını, yerli basın da bunu sık sık dile getirdiğini vurgulamıştır.³¹

Almatı olaylarına köşe yazarları da ilgisiz kalmamıştır. *Milliyet*’ten Sami Kohen, *Tercüman*’dan Ergun Göze ile Fahir Armaoğlu bazı makaleler kaleme almışlardır.

Sami Kohen, 20 Aralık tarihli “Rusya’da neler oluyor” başlıklı yazısında Almatı olaylarıyla ilgili şu yorumu yapar;

Sovyetler Birliği’nde de böyle şeyler olur mu idi? Olmazdı ama şimdi oluyor işte. Hem de ülkenin göbeğinde, Orta Asya’nın stratejik Kazakistan Cumhuriyeti’nin başkenti Alma-Ata’da. Olayın ilk ilginç ve önemli yanı kuşkusuz öğrencilerin, Komünist partisinin verdiği bir kararı protesto etmek için, gösteriler düzenlemiş olmasıdır. Şimdiye kadar SSCB’de, partinin bölgesel liderlerini değiştirilmesine karşı bu şekilde çıkılması, görülmüş şey değil. Olayın ikinci enteresan yanı, gösterilerin ilk kez Sovyet ajansı ve televizyonu tarafından- hem de aynı gün- yayınlanmış olmasıdır. Bu Moskova’daki yabancı diplomatlar ve muhabirler kadar, Sovyet halkını da şaşırtmış olsa gerek... İlk bakışta, gösterilerin nedeni Kazakistan parti lideri Din Muhammed Konayev’in görevinden atılması ve bunun yerine Gennady Kolbin’in getirilmesidir. Konayev bir Kazak ve Müslüman’dır. Kolbin ise Rus kökenlidir....

Kohen’in en dikkat çekici tespiti ise Almatı olayları, Konayev’e olan büyük sevgiden değil, yerine bir Rus’un getirilmesinden duyulan rahatsızlıktır. Çünkü, uzun yıllar devam eden Ruslaştırma politikası da olayların çıkmasında etkili olmuştur.³² *Tercüman* gazetesi yazarı Ergun Göze ise “Kazakistan’da Türk Milliyetçiliği Gösterileri” başlıklı makalesinde Kazak gençlerin Kremlin’in yeni lideri Gorbaçov’a karşı ayaklandıklarını ifade ediyor ve bunun pek rastlanmayan bir durum olduğunu belirtiyordu;

...Rusya’da beklenmedik bir şekilde bir talebe hareketinin patlak vermesi tabii ki idarecileri şaşırttı. O idareciler ki Rusya’da bir nebze olsun hürriyet verilmesini isteyenlere kulak tıkamak niyetinde idiler... Demek ki, Rusya’da büyük bir bunalım vardır ve patlak verecek anı beklemektedir. Bu durum karşısında, Kremlin’in borazanı Pravda gazetesi şimdi “Milliyetçi hareket sokağa dökülmüştür.” cinsinden yorumlar yapmaktadır. Biliyorsunuz, milliyetçilik Rusya’da büyük bir suçtur. Tabii Rus komünist partisi milliyetçilik suçtur. Hatta Rusya başka ülkelerdeki sözde milliyetçilik hareketini de destekler, amma kendi vatandaşlarının milli duygularına kulak asmaz.

²⁹“Sovyetler fokur fokur kaynıyor, Kazakistan’da yüzlerce Türk gösteri yaptı.” *Tercüman*, 19 Aralık 1986, s. 1 ve 8.

³⁰“Öğrenciler Alma Ata’da sokağa döküldü Sovyetler’ de ilk gösteri” *Milliyet*, 19 Aralık 1986, s. 12.

³¹“Sovyetlerde olaylı protesto gösterileri”, *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1986, s. 3.

³²Sami Kohen, “Rusya’da da oluyor...” *Milliyet*, 20 Aralık 1986, s.5.

JHS
105

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

Yine Pravda'nın bu teşhisi doğrudur. Zira Dinmuhammed'in alınışı bir Rus milliyetçiliği eseridir. Fransa'nın Figaro gazetesi buna "Russificatione-Ruslaştırma" diyor. Eh Kremlin'in Din Muhammed'i alırken yaptığı Rus milliyetçiliği ise, talebelerin bu harekete karşı giriştikleri "eylem" ler de Türk milliyetçiliğidir?³³

Fahir Armaoğlu ise Dinmuhammed Konayev'in görevden alınmasıyla birlikte yaşananların şimdiye kadar görülmemiş bir durum olduğunu, 17 Aralık tarihinde Almatı'da meydana gelen çok mühim ve ciddi bir mahiyet aldığını, hükümetin bu hadiseyi saklamaya cesaret edemediğini yazmıştır. Makalenin devamında ayaklanmanın milli karakterli olduğu ve yirmi yıldır iktidarı sırasında Konayev'in "komünist olmaktan ziyade Kazaklaştığı" şeklinde yaklaşımı vardır.³⁴

Almatı olaylarıyla ilgili Türk basınına yansıyan ilk haberler doğal olarak bütün dünyada olduğu gibi Sovyet kaynaklıdır. Batı basınına dayanan haberler ise 21 Aralık'tan itibaren yer almaya başlar. *Cumhuriyet* gazetesi İngiliz *The Guardian* gazetesine atfen "Sibirya Mafyası duruma hakim" başlıklı haberinde, "Sibirya Mafyası" deyiminin siyasi deneyimlerini Sibirya'nın sanayi merkezinde kazanmış reform yanlısı teknokratlardan oluşan grup için kullanıldığını yazdı. *Cumhuriyet*, haberin devamında son yıllarda gücünü giderek arttıran bu grubun yetkililerinin, Sibirya'nın büyük sanayi merkezlerinde siyasal deneyim kazanmış kişiler³⁵ olduğuna dikkate çekerek Kazak lider Dinmuhammed Konayev'in görevden alınmasının en önemli sebebinin Kazakistan'da yaşanan bir dizi yolsuzluk ve skandal olduğunu, buna Konayev'in yardımcısının adının karıştığını duyurmuştur. Ayrıca Kazakistan liderliğinden alınan Dinmuhammed Konayev'in Polit Bürodan da atılacağı ve burada Müslüman kökenli Haydar Aliyev'in kalacağı iddiasında da bulunmuştur.³⁶

Almatı'da yaşanan olayları ilgiyle takip eden *Tercüman*, Amerikan Associated Press (AP) haber ajansına dayanarak verdiği "Komünist Dünya'da Bir Şeyler Oluyor" başlıklı haberde, Sovyet yönetiminin ülkede yaşayan "Türk-İslam" topluluğunu kontrol etmekte güçlük çektiğini belirtmiştir. Kazakistan'da yaşanan olayların bunun son örneği olduğu, olaydaki tek farkın Sovyet basını tarafından duyurulmasıdır. Haberin devamında Gorbaçov'un Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yaptığı konuşmada yöneticileri, Müslümanlığa karşı açılan mücadeleyi hızlandırmaya çağırdığını hatırlatmakla birlikte Almatı olaylarının dini nitelik taşımadığını da ekledi.³⁷

Tercüman yazarlarından Zafer Atay "Bir İsyan", Yılmaz Öztuna ise "Kazakistan'da Olay" başlıklı makaleler kaleme almıştır. Atay, 1917'den beri üç nesil geçmesine rağmen Rusya'da yaşananların sistemle ilgili olmadığını, aksine çürümüşlük hastalığından kaynaklandığı teşhisinde bulunmuştur. Atay, Kazakistan'ın Türk ve Müslüman bir cumhuriyet olduğunu, Ruslaştırma uygulamasına ustalıkla direndiklerini, Konayev'in milliyetçi biri olduğunu, TASS ajansının "Bir avuç üniversite öğrencisi milliyetçi unsurların da tahriki" ile gösteriler yapmış ibaresinin aksine gerçekte gösteriye binlerce kişinin katıldığını, ölen ve

³³Ergun Göze "Kazakistan'da Türk Milliyetçiliği Gösterileri", *Tercüman*, 20 Aralık 1986, s.4.

³⁴Fahir Armaoğlu, "Kazakistan Ayaklanması", *Tercüman*, 20 Aralık 1986, s.4.

³⁵Reform yanlısı olan Sibirya Mafyası ya da Sibirya Grubu'nun önde gelen üyeleri arasında Gorbaçov'un yardımcısı Yigor Ligaçev, Başbakan Nikolai Rizkov ve Moskova Komünist Partisi'nin yeni lideri Boris Yeltsin bulunuyor.

³⁶"The Guardian'a göre "Sibirya Mafyası" duruma hakim", *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1986, s. 3.

³⁷"Komünist Dünya'da Bir Şeyler Oluyor", *Tercüman*, 22 Aralık 1986, s. 1 ve 4.

JHS
106

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 1
January
2014*

yaralananlar da olduğunu belirtmiştir.³⁸ Öztuna ise Almatı’da meydana gelen ayaklanmanın birpolis devleti olan Sovyetler Birliğinde yaşanmasının önemine dikkat çekerek, protesto gösterilerinin sebebinin Konayev’in görevden alınması olduğunu, ancak TASS haber ajansının olayları çarpıtarak milliyetçi bir ayaklanma olarak gösterdiğini, ayrıca Sovyetler Birliğinin emperyalist bir Rus milliyetçiliği izlediğini eleştirel bir üslupla ifade etmiştir. Öztuna’nın, Kazakistan’a bir Rus’un atanmasının nedeni olarak, ülkedeki nüfusun Kazaklar lehine değişmesinin tehlikesini gören Gorbaçov’un manevrası olarak değerlendirmesi dikkate şayandır.³⁹

Cumhuriyet gazetesi BBC ve AP haber ajansına dayanarak “Komünist Partisi’nin Yeni Lideri Kolbin, okulları ziyaret etti. Kazakistan’da yatıştırma çabası” başlıklı haberinde Kolbin’in yatıştırıcı bir politika izlemeye çalıştığını ve bu bağlamda Kazakistan’da okulları ziyaret ettiğini belirtmiştir. *Cumhuriyet*’e göre, Sovyetler Birliği Türki Cumhuriyetleri denetlemekte zorlanmaktaydı ve bu tür olaylar ilk defa yaşanmıyordu. Gazete, haberin devamında, Gorbaçov’un daha açık yönetimi savunmakla birlikte dinî gösterileri frenlemek için çabalarını yoğunlaştırdığı ve Konayev’in görevden alınmasının onun yolsuzluklarından ve ekonomik başarısızlıklarından kaynaklandığı üzerinde durmuştur.⁴⁰

23 Aralık tarihli *Cumhuriyet*, *Türkiye*, *Tercüman* ve *Milliyet* gazeteleri Almatı’da meydana gelen gösterilerin bilançosuyla ilgili Anadolu Ajansı kaynak gösterdikleri haberde 15’i öğrenci 7’si polis olmak üzere 22 kişinin öldüğü ve 20 kişinin de yaralandığı bilgisine yer vermişlerdir.⁴¹ *Tercüman* gazetesi haberin devamında 22 Aralık tarihinde bir grup Kazak öğrencinin Bonn’daki Sovyetler Birliği Büyükelçiliği’ne giderek olayları protesto ettiğini okuyucusuyla paylaşır.⁴²

Tercüman gazetesinde Ergun Göze “*Demirperde Deliniyor mu?*” başlıklı bir yazı yazdı. Olayların ne ilk ne de son olduğu yaklaşımda bulunarak Rusların olayları basına aksettirmesinin ve olayların farklı boyutu olduğunu belirtir;

... Cemil Kırımlıoğlu serbest bırakılıyor. Öte yandan Dinmuhammed Konayev alınıp yerine Rus asıllı Kolbin getiriliyor. Sonra bu tayini protesto eden öğrencileri bizzat Kolbin ziyaret ederek yatıştırmaya çalışıyor. Bu arada Marchenko adlı Rus siyasi mahkûmu çalışma kampında ölüyor ve fakat cenazesi ailesine verilmiyor, derhal gömülüyor...Fakat öte yandan da senelerdir gözaltında ve işkence içinde yaşatılan meşhur Nobel armağanlı fizikçi Andrei Sakharov serbest bırakılıyor... Dünya şaşkın... Hangi hadiseyi değerlendirsin bilemiyor. Ruslar ne yapmak istiyorlar? Nereye varmak emelindedirler? Bir türlü anlamak kabil değil.Umumi bir liberalleşme havası var deniyorsa bunun tam aksini gösteren deliller de var. Hem yukarıda belirtildiğinden gayrı. Bu delillerin en başında Gorbaçov’un Taşkent’te yaptığı

³⁸Zafer Atay, “Bir İsyân”, *Tercüman*, 22 Aralık 1986, s. 4.

³⁹Yılmaz Öztuna, “Kazakistan’da Olay” *Tercüman*, 22 Aralık 1986, s. 9.

⁴⁰“Komünist Partisi’nin Yeni Lideri Kolbin, okulları ziyaret etti. Kazakistan’da yatıştırma çabası” *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1986, s. 3.

⁴¹“15 Kazak Öğrencinin Öldürüldüğü İleri Sürüldü.”, *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1986, s. 3; Kazakistan olaylarında 22 kişi öldü *Türkiye*, 23 Aralık 1986, s. 5; “Ayaklanmanın Bilançosu”, *Tercüman*, 23 Aralık 1986, s.4; Kazakistan’da Durum, *Milliyet*, 23 Aralık 1986, s. 5.

⁴²“Ayaklanmanın Bilançosu”, *Tercüman*, 23 Aralık 1986, s.4.

bir konuşmada, “Müslümanlığın canlanmaya başladığı bölgelerde ateizm propagandası yapılmasını teşvik ediniz” emri gelir...⁴³

Cumhuriyet gazetesi ise Fransız *Le Monde*'a dayandırdığı haberinde Sovyetler Birliği'nde milliyetçilik sorununa ilişkinlik kezbir açıklama yapmasının Gorbaçov'un uyguladığı politikadan kaynaklandığını, bunun 1 milyon nüfuslu ve yabancıların da yaşadığı bir şehir de olmasının dikkat çekici olduğunu yazmıştır. Ayrıca Kazakların düzenlediği protesto gösterilerinin Litvanya ve Estonya'daki gibi, Slav dalgasına karşı savunmaya yönelik bir milliyetçilik hareketi olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴

Kazakistan'da meydana gelen olayları yakından takip etmek üzere ilk defa bir Türk gazeteci Mehmet Ali Birand *Milliyet* gazetesi adına Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'ya gitmiştir. Birand, “*Rusya'da neler oluyor*” başlıklı haberinde, olayları soruşturmak üzere “özel bir komite” kurulduğunu ve komitenin başına Rus Kolbin'in atandığını, komitenin üzerinde duracağı sorular arasında alkolizm, uyuşturucu ve görevi kötüye kullanmanın birinci sırayı alacağını belirtmiştir. Birand, Sovyet yetkililerine dayandırdığı haberin devamında Almatı'da dükkânların ve arabaların yakıldığını, hatta kamyonlarla gençlere içki dağıtıldığını, çok sayıda yaralı bulunduğunu, net olmamakla birlikte ölü sayısının 50 civarında olduğunu belirtmiştir. Birand, Gorbaçov'un uyguladığı açıklık politikası çerçevesinde önemli olayların artık eskisi gibi saklanmadığı görüşündedir.⁴⁵ Birand bu görüşlerinden dolayı, yaklaşık iki hafta sonra Ergun Göze'nin eleştirisine uğramıştır;

Sayın M. Ali Birand'ın “*Rusya'da neler oluyor?*” yazısını görünce, Kazakistan'a ait, Kazakistan'daki “özgürlük” hareketlerine dair bazı bilgiler vardır ümidiyle sevindim ve okudum. Amma yazısını Sayın Birand sadece Gorbaçov'un Rusya'ya ve Rus rejimine vermek istediği yeni simaya hasretmişti... Kazakistan'a ait tek bir ima yoktu... Sayın Birand'ın Rusya'daki en küçük yeniliği haber değerine kavuşturan yazısından, Kazakistan'a ait bir haber alamadı isek de hemen aynı gün ajanslar ve dış basın, Kazakistan'a ait haberler geçmeye başladı...

Makalesinde Konayev'in yerine getirilen Kolbin'e de değinen Göze'ye göre, Şevardnaze ile birlikte Gürcistan'da Gürcü milliyetçiliğini yıkmak hususunda büyük başarılar göstermiş olan bu kişinin Kazakistan'ın başına getirilmesi tesadüfi değildi.⁴⁶

Türk Basınının Almatı olaylarına farklı bakış açısı Mehmet Ali Birand'ın Moskova ziyaretiyle belirginleşmiştir. *Türkiye* yazarı Mustafa Necati Ahmedoğlu köşesinde Almatı olaylarının sebebini Kazakistan'da uygulanan Ruslaştırma politikasına karşı direniş ve milliyetçi duyguların artmış olmasına bağlarken⁴⁷, *Tercüman* gazetesi de Fransız Profesör Alexandre Bennigsen'in, *La Nouvel Observateur* dergisi ile *Le Monde* gazetesine yaptığı açıklamayı sayfasına taşımıştır;

Kazakistan'daki öğrenci hareketleri dini ve milli kökenlidir. Yoksa Kremlin'e sıkı sıkıya bağlı, dejenere olmuş bir ihtiyarın değiştirmesiyle hiçbir alakası yoktur. Bu isyan hareketini üniversite öğrencileri yönetmiştir. İşin en anlamlı yanı da burasıdır. Almatıüniversitesine giren bir Kazak komünist

⁴³Ergun Göze, “Demirperde Deliniyor mu?” *Tercüman*, 23 Aralık 1986, s. 5.

⁴⁴“Kazaklar Kendi Ülkelerinde Azınlıkta”, *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1986, s. 3.

⁴⁵“Kazakistan'da Temizlik”, *Milliyet*, 29 Aralık 1986, s. 1 ve 7.

⁴⁶Ergun Göze, “Rusya'da Neler Oluyor” *Tercüman*, 12 Ocak 1987, s. 13.

⁴⁷Mustafa Necati Ahmedoğlu“Kazakistan'da İnfial!” *Türkiye*, 29 Aralık 1986, s. 5.

JHS
108

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

öğrenci derneği Komsomol'a üye olmak zorundadır. Söz konusu bu genç komünistler daha beşikten itibaren daimi bir şartlandırmaya tabi tutulmuş kişilerdir. İşte bu yeni komünist öğrenci nesli, İslam ve milliyetçiliğe olan bağlılıklarını Komünist Parti'sine olan andından daha üstün tuttuğunu gözler önüne sermiş bulunuyor.

Orta Asya Müslümanları arasında özellikle Afganistan'dan kaynaklanan İslami bir hareketin hızla geliştiğini, tarikatların gençliğe bütünüyle hâkim olduğunu, koyu bir dindarlık anlayışının iyice kök saldığını vurgulayan Bennigsen, "milliyetçiliğe yön veren İslami hareketin bu derece ileriye gitmesi karşısında telaşa düşen" Kremlin'in sıkı tedbirler almaya başladığını belirterek, "Gorbaçov'un Orta Asya politikası özellikle şimdiye kadar Stalin'den beri en sert bir din ve İslam aleyhtarı kampanyanın sürdürülmesiyle kendisini göstermiştir"⁴⁸ açıklamalarında bulunmuştur.

Cumhuriyet, *The Washington Post* gazetesinden naklen verdiği haberinde, Brejnev Meydanına toplanan öğrencilere votka ve marihuana türünde uyuşturucu dağıtıldığını yazmıştı. *Milliyet* gazetesi de İngiliz *The Guardian* gazetesi Moskova muhabiri Martin Walker'a dayandırdığı haberinde protesto sırasında Almatı şehrinde şiddet olaylarının yaygınlaştığı kentte yaşayan Rusların sokağa çıkmaması için uyarıldığı, Brejnev Meydanında toplanan göstericilerin buradaki inşaat malzemelerine el koyarak bunları silah gibi kullandığı bilgisini vermektedir. Haberin devamında İngiliz muhabirin görgü tanıklarına dayandırarak yaptığı tespitleri oldukça dikkat çekicidir;

...Olayları daha da karmakarışık hale getiren Kazak-Rus çatışması ve Kazak aşiretçiliğiydi. Kazaklar arasında güçlü aşiret Cuciler veya başka bir deyişle "Güney Çetesi" Din Muhammed Konayev ve ona yakın olanların büyük kısmı bu aşiretten. Rus kadın "Kazaklar köylük bölgelerden gelirken yanlarında votka ve uyuşturucu madde de getiriyorlardı. Bunlar halka haşhaşlı küçük ekmekler dağıtıyorlardı. Hepsi çok iyi örgütlüydüler."⁴⁹

Almatı olaylarının basına farklı yansımaları yazarlar arasında bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. *Tercüman* gazetesi Genel Yayın Müdürü ve Başyazarı Taha Akyol'a göre, 70 yıla yaklaşan "Bolşevik diktatörlüğü"nü bütün çabalara rağmen dini duyguları silememiş, aksine bunları geliştirmişti. Kazakistan'da yaşanan öğrenci hareketi de bu bağlamda dini ve milli nitelik taşımaktaydı. İleri sürüldüğü gibi, Kremlin'e sıkı sıkıya bağlı, Konayev'in görevden alınmasıyla alakası yoktu.⁵⁰ Kazak protestosuna dini ve milli bir anlam yükleyen Akyol'un görüşlerine tepki, *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Ergun Balcı'dan gelmiştir. Gelişmelerin "milli ve İslami uyanış" ya da "milli ve İslami şahlanış" biçiminde nitelenmesini abartılı ve taraflı bulan Balcı'nın görüşleri şöyleydi;

Dış basında Kazakistan'daki olaylar hakkında çeşitli yorum ve haberler çıktı. Bunların hemen hepsinde, olaylarda milliyetçiliğin rolü belirtilmektedirler. Ama onun yanı sıra tutucu çevrelerin, Brejnev yanlısı "eski tüfeklerin" Gorbaçov'un reformlarına karşı gösterdikleri direnmenin de rol oynadığını ifade etmektedirler. *The Washington Post* gazetesi, Kazakistan'da gösterilerden önce öğrencilere iki kamyonla votka ve marihuana türünden

⁴⁸Fransız Profesör Alma-Ata'daki Kazak isyanını ve Sovyetler'deki İslami uyanışı değerlendirirdi. İman İdeolojisi Yeniyor", *Tercüman*, 2 Ocak 1987, s. 4.

⁴⁹İngiliz *Guardian* gazetesine göre Kazakistan olaylarında 200 kişi yaralandı "Kamplar Hapishane Oluyor", *Milliyet*, 31 Aralık 1986, s. 5.

⁵⁰Taha Akyol, "Rusya'da Milli-İslami Uyanış", *Tercüman*, 3 Ocak 1987, s. 8.

uyuşturucu bir madde dağıtıldığını bildirmiş ve gösterilerin kendiliğinden (spontane) olduğuna ilişkin güçlü kuşku bulduğunu yazmıştı. Sonuç olarak Kazakistan'daki olaylarda milliyetçilik ve dinin yanı sıra daha bir dizi etkenin rol oynadığı anlaşılmaktadır...⁵¹

Akyol'u eleştirir gibi gözükten Balcı'nın bu değerlendirmesi, ayaklanmanın milli karakterli olduğunu kabul etmesi açısından aslında onunla paralellik arz etmektedir.

Konayev'in Polit Büro'daki görevinden alınması haberi Türk basını tarafından okuyucularına farklı başlıklarla duyurulmuştur. *Milliyet* gazetesi "Kazakistan'ın eski lideri Konayev, Polit Büro'daki görevinden alındı" başlığıyla duyururken içeriğinde Gorbaçov'un Brejnev döneminden kalan az sayıda üst düzey yetkililerden biri olduğunu yazmıştır.⁵² *Tercüman* gazetesi ise aynı haberi "Kazakistan'da Sovyet Operasyonu Sürüyor, Konayev tamamen pasifleştirildi"⁵³ şeklinde ele almıştır. *Cumhuriyet* gazetesi de "Sovyetlerde Gorbaçov'un temizlik Kampanyası devam ediyor, 2 Brejnevci daha gitti, Kazakistan'da Komünist Partisi eski Birinci Sekreteri Din Muhammed Polit Bürodan atıldı" başlığını kullanmıştır. Haberin içeriğinde Konayev'in Polit Büro üyeliğinden çıkarılmasının Gorbaçov'un gücünü sağlamlaştırdığının kanıtı olarak yorumladı.⁵⁴

Almatı olayları sonucunda tutuklamalar, soruşturmalar, yaralanan ve ölenlerle ilgili haberlerde basına yansımıştır. Bu konuyla ilgili olarak Sovyet mahkemesinin verdiği karar sonucunda bir Kazak Türk'ün cezalandırılması *Tercüman* gazetesine "Almatı olayları bir kişinin üstüne yıkıldı. Bir Kazak Türk'ü 10 yıl çalışma kampına mahkûm edildi"⁵⁵ başlığıyla verilirken, aynı operasyon *Milliyet* gazetesinde "Kazakistan'da Temizlik" başlığıyla değerlendirilmiştir. Haberin içeriğinde Konayev'in görevinden alınmasından sonra çıkan olaylarda ayaklanmayla ilgili olarak bir kişinin 10 yıl hapis cezasına çarptırıldığı, cezalandırılan Asilbayev'in halkı polise saldırmaya kışkırtmak ve çapulculuk yapmakla suçlu bulunduğu yazıyordu.⁵⁶

Sovyetler Birliği'nin Kazakistan Cumhuriyeti Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Aralık ayında meydana gelen olaylarla ilgili yaklaşık iki ay sonra yaptığı açıklama basında yer almıştır. *Tercüman* gazetesi Nazarbayev'in açıklamasını "Sovyetler Güldürdü, Kazakistan Olaylarını Sarhoşlar Çıkarılmış" şeklinde istihza ile ele alırken, haberin içeriğinde, Nazarbayev'in olaylar sırasında ölenlerin sayısının daha önce belirttiği gibi bir değil iki olduğunu, 200 kişinin de yaralandığını belirtmek suretiyle, daha önce ayaklanmaya katılanların sayısının birkaç yüz kişi olduğu haberini dolaylı olarak yalanladığını ve olaylara katılanların 3 bin kişi olduğunu yazmıştır.⁵⁷ *Milliyet* gazetesi ise aynı haberi "Kazakistan'da İki Ölü" şeklinde

⁵¹Ergun Balcı, "Sovyetler Birliği ve Milliyetçilik Sorunu", *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1987, s. 3.

⁵²"Gorbaçov 6 saat konuştu ve bürokrasiye çattı: Gelişmemizi engelleniyor", *Milliyet*, 29 Ocak 1987, s. 10.

⁵³"Kazakistan'da Sovyet Operasyonu Sürüyor Konayev Tamamen Pasifleştirdi." *Tercüman*, 29 Ocak 1987, s. 4.

⁵⁴Sovyetlerde Gorbaçov'un temizlik Kampanyası devam ediyor 2 Brejnevci daha gitti *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1987, s. 3.

⁵⁵"Alma Ata Olayları bir kişinin üstüne yüklendi Bir Kazak Türk'ü 10 Yıl çalışma kampına mahkûm edildi", *Tercüman*, 7 Şubat 1987, s. 4.

⁵⁶"Kazakistan'da Temizlik", *Milliyet*, 8 Şubat 1987, s. 13.

⁵⁷"Sovyetler Güldürdü, Kazakistan Olaylarını Sarhoşlar Çıkarılmış" *Tercüman*, 19 Şubat 1987, s. 4.

JHS
110

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

duyurmuş, Almatı olaylarında ölenlerin daha önce Nazarbayev'in açıklandığı gibi bir değil iki kişi olduğunusöylemekle yetinmiştir.⁵⁸

Almatı olayların üzerinden birkaç ay geçmiş olmasına rağmen sağ basında bu konuyla ilgili olarak haberlerin yanında köşe yazıları da yayınlanmaya devam etmiştir. Türkiye gazetesi yazarı Mustafa Necati Özfatura "Rusya'da milli ve dini akımlar" başlıklı ve *US News and World Report* dergisine dayandırdığı makalesinde, Sovyetler Birliğinde yaşayan Orta Asyalı Müslümanların Türk ve İslam şuuruna sahip olduklarını ve Almatı'da olaylarının sebebinin Rusların Kazakların işlerine karışmasından kaynaklandığını iddia etmiştir.⁵⁹ *Tercüman* gazetesinde olayların üzerinden yaklaşık üç ay geçtikten sonra çıkan bir makale de oldukça dikkat çekicidir. Gazete, sol eğilimli Fransız *Liberation* gazetesine dayanarak verdiği haberde Konayev'in "suiistimal, milliyetçilik ve diğer zararlı faaliyetlerinden ötürü" ceza mahkemesine sevk edildiği soruşturmanın esasında Orta Asya'daki "Türk Milliyetçilerine" gözdağı vermeyi amaçladığını yazmıştır. Ayrıca ülkede sıkıyönetiminartarak devam ettiği ve kadrolarda büyük temizlik hareketinin sürmekte olduğuda ileri sürülmüştür.⁶⁰

17-18 Aralık 1986 tarihinde Almatı'da meydana gelen olaylardan sonra Kazakistan'a bir süre yabancı basın girememişti. Haberler genellikle Sovyet kaynaklı ve burada yaşayan yabancılar vasıtasıyla alınmıştı. Ancak uygulanan açıklık politikasında etkisiyle bir süre sonra Kazakistan'a yabancı basının girmesine izin verilmiştir. *Milliyet* muhabiri Mehmet Ali Birand Almatı'ya giren ilk Türk gazeteci olmuştur. Birand, buradaki izlenimlerini 13 Nisan 1987 tarihinden itibaren üç gün süreyle gazetede yayınlamıştır. Birand'ın, Almatı olaylarıyla ilgili yayınladığı haberler ağırlıklı olarak Sovyet yöneticilerin verdiği bilgilere dayanmaktadır. Yazı dizisinin "*Büyük Temizlik*" başlığı altında okuyucuya duyurulmuş olması bunun en büyük kanıtıdır.

Birand, Kazakistan'da yaşanan olaylarla ilgili olarak Almatı'da Sovyet yönetimine karşı yapılan gösteriler ve yaşanan çatışmalardan dolayı bütün dünyanın bir şok yaşadığını, ancak hayatın şimdi normale döndüğünü, Sovyet yetkililerin ilk resmi açıklamaların tersine artık gösterilerin öneminin gizlenmediğini, ölen, yaralanan ve protesto gösterilerine katılanların rakamlarının açıklandığını yazmıştır. Konayev'in görevden alınması üzerine Brejnev meydanına toplanmaya başlayan gençlere içki dağıtıldığını, bunun sonucunda otobüslerin ve civardaki arabaların yakılması ve bazı dükkânlara saldırması ile ertesi gün şehri saran askerlerin olaya sert bir şekilde müdahale ettiğini iddia etmiştir. Birand'a göre, Kazakistan genelinde bir temizlik kampanyasına girilmiş, bu bağlamda eski lider Konayev'in bütün yardımcılarını danışmanlarının partideki görevine son verilmiş, bu kişilerin yaptığı atamaların büyük bölümü iptal edilerek ülke genelinde 200 kişinin görevden alınmıştır. Birand ayrıca, Kazakistan'da yaşanan olaylarla ilgili olarak soruşturma raporunun hazırladığı bu çerçevede olaylarda kimin sorumlu olduğu, Konayev'in görevden alınmasının doğru bir karar olup olmadığı ve "rüşvet-suiistimal-kötü yönetim" ile ilgili örnekleri içeren raporun Moskova'ya yollanacağı, bu çerçevede Kazakistan'da "yeni bir temizlik" dönemine girilebileceğini de iddia etmiştir.⁶¹ Birand, yazı dizisinin ikincisinde, 22 yıl görev yapan Konayev'in devlet içinde devlet gibi örgütlendiğini, kilit noktalara kendi adamlarını yerleştirdiğini, milyonlarca rublelik yolsuzluk yaptığını, ülkede de Konayev'in "Moskova'ya açılan yolun veya musluğun" başındaki kişi olarak da görüldüğünü Sovyet yetkililerine dayandırarak savunmuştur.

⁵⁸"Kazakistan'da İki Ölü", *Milliyet*, 19 Şubat 1987, s. 5.

⁵⁹Mustafa Necati Özfatura "Rusya'da Milli ve Dini Akımlar", *Türkiye*, 17 Şubat 1987, s. 5.

⁶⁰"Kazaklar'a Büyük Baskı", *Tercüman*, 18 Mart 1987, s. 4.

⁶¹"Büyük Temizlik," *Milliyet*, 13 Nisan 1987, s. 1 ve 13.

JHS

111

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

Birand'ın üzerinde durduğu bir diğer nokta, Kazakların Orta Asya Türk Cumhuriyetleri “muhafazakâr, geleneklerine bağlı” olan milletlerden biri olduğu, ancak diğer Türk cumhuriyetleri ile karşılaştırıldığı takdirde, din unsurunun Kazaklar için mesela Özbek veya Türkmenlerin aksine ön planda olmadığı hususudur. Birand'a göre, “eğer bir Kazak'a sorarsanız, önce Kazak olduğunu söyler. Ancak bir Özbek önce Müslüman olduğunu vurgular.” Bu da Kazakların milliyetçi yönünün olaylar üzerindeki etkisini vurgulamaya yeterlidir.

Birand, Komünist Partisi Merkez komitesi üyelerinden Vlademir Auman'ı kaynak göstererek, ayaklanma sebeplerinin başında Konayev'in görevden alınmasıyla çıkarları bozulan bir gurubun gençleri kışkırtmasını ve organize ederek böyle bir harekete girişmesini; ikinci bir sebep olarak da çıkarları kaybolacak olan zümrenin, geleneklerine bağlı milliyetçi gençleri, Rus asıllı birisinin Kazakistan'ın başına atanmasından dolayı kullanmalarını gösterir.⁶²

Birand, yazısının üçüncü ve son gününde Kazakistan'ın demografik yapısına değinmiştir. Buna göre Kazakistan'da 25 bin civarında Türk'ün yaşamaktaydı, ancak Türklerindiger etnik gruplar arasında kaybolup gitmişti. Almatı olaylarında Sovyet yetkililerin aldığı önlemlerin başında Ruslarla Kazakları kaynaştırma çabası gelmekteydi. Zira bunca yıllık uğraşlara rağmen süreçumulduğu gibi gerçekleşmemiş, Ruslar ön plandayken Kazaklar ikinci sınıf insan muamelesi görmüştür. Buna en açık örnek Kazakların çok iyi Rusça öğrenmelerine rağmen Rusların hiç Kazakça öğrenmemeleridir. Birand ayrıca, Sovyet yetkililerin glasnost politikasının Kazakistan'da devam ettiğini, sorulan sorulara herkesin korkmadan cevap verdiğini ve Gorbacov'a en çok muhalefetin düzeni bozulan orta sınıftan geldiğini iddia etmiştir.⁶³

SONUÇ

Kazakistan'ın eski başkenti Almatı'da Aralık 1986 tarihinde yaşanan ve tarihte *Jeltoksan Olayları* olarak adlandırılan ayaklanma Kazak milli bilincinin oluşmasında etkili olmuştur. Çıkan olaylar sırasında birçok kişi yaralanmış, hayatını kaybetmiş ya da tutuklanmıştır. Olaylar Sovyetler Birliği'nin kısa bir süre önce uygulamaya koyduğu glasnost ve perestroyka politikası çerçevesinde ülkede yaşayan halklar ve dünya kamuoyuyulapaylaşmıştır. Bu bağlamda yaşanan olaylar Türk kamuoyuna da yansımıştır.

Türk halkı Kazakistan olaylarından, başta Sovyet TASS haber ajansı, Batılı kaynaklar ve gazeteci M. Ali Birand'ın Kazakistan'da yaptığı gözlemlerle haberdar olmuştur. Türk gazeteleri ve köşe yazarları olaylara farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Bunda gazetelerin yayın ilkeleri ve dünya görüşleri etkili olmuştur. Özellikle sol ve liberal yayın çizgisi takip eden *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gibi gazeteler Kazakistan'da yaşanan olayları daha çok Sovyet politikası çerçevesinden değerlendirerek olaylarda Kazakistan Komünist Partisi I. Sekreteri Konayev'i ve yakın çevresini sorumlu tutarak Kazakistan'da yaşanan olayların bu kişilerin kışkırtmasından kaynaklandığı şeklinde haberlerle yaşanan olayları okuyucusuyla paylaşmıştır. Buna karşın sağ yayın çizgisini takip eden *Tercüman* ve *Türkiye* gazeteleri olayların çıkış sebebi olarak Sovyet Rusya'nın uyguladığı dinsizleştirme ve asimilasyon politikasına vurgu yapmıştır. Olaylara Sovyetlerin uyguladığı bu politikalara karşı bir başkaldırı niteliğinde ve milliyetçi bir tavır olarak yaklaşan söz konusu basın, doğal olarak gelişmelere meşruiyet kazandırma gayretinde bulunmuştur.

⁶²“Kazakistan'da eski yönetim mafyası suçlanıyor. Acımasız Soygun”, *Milliyet*, 14 Nisan 1987, s. 14.

⁶³“16 milyonluk cumhuriyette sayıları 25 bin, Kazakistan'da Türkler”, *Milliyet*, 15 Nisan 1987, s. 14.

JHS
112

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet

Tercüman

Türkiye

Kitap ve Makaleler

AHMEDOĞLU, Mustafa Necati, “Kazakistan’da İnfial!” *Türkiye*, 29 Aralık 1986, s. 5

AKYOL Taha, “Rusya’da Milli-İslami Uyanış”, *Tercüman*, 3 Ocak 1987, s. 8.

ARMAOĞLU Fahir, “Kazakistan Ayaklanması”, *Tercüman*, 20 Aralık 1986, s.4

ATAY Zafer, “Bir İsyân”, *Tercüman*, 22 Aralık 1986, s. 4.

BALCI Ergun, “Sovyetler Birliği ve Milliyetçilik Sorunu”, *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1987, s. 3.

DEVLET Nadir , “Kazak Türklerinin Ayaklanması”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 48, Haziran 1987, s. 151-162.

GÖZE Ergun “Kazakistan’da Türk Milliyetçiliği Gösterileri”, *Tercüman*, 20 Aralık 1986, s.4.

_____, “Demirperde Deliniyor mu?” *Tercüman*, 23 Aralık 1986, s. 5.

_____, “Rusya’da Neler Oluyor” *Tercüman*, 12 Ocak 1987, s. 13.

KARA Abdulvahap, *Kazakistan’da 1986 Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri*, (Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

KARA Abdulvahap, *Kazakistan’ın Yeniden Doğuşu 1986 Aralık Olayları*, Ufukötesi Yayınları İstanbul 2006.

KARA Abdulvahap, Okan Yeşilot, *Avrasya’nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2011.

KESİCİ Kayyum, *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.

KOHEN Sami, “Rusya’da da oluyor...” *Milliyet*, 19 Aralık 1986, s.5.

KOZBAYEV M., “Aralık Vakası (1986, ALMAATA)”, *Kazakistan Tarihi Makaleler*, TTK, Ankara 2007, s. 146-155.

ORTAYLI Hasan, “Kazakistan Kazakların” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 47, Nisan 1987, s.111-129.

ÖZFATURA Mustafa Necati “Rusya’da Milli ve Dini Akımlar”, *Türkiye*, 17 Şubat 1987, s. 5.

ÖZTUNA Yılmaz, “Kazakistan’da Olay” *Tercüman*, 22 Aralık 1986, s. 9.

JHS
113

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

SARAY Mehmet, *Kazak Türkleri Tarihi "Kazakların Uyanışı"*, Nesil Yayınları, İstanbul 1993.

SARAY Mehmet, "Kazakistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, s.121-125.

ZEYNEP İsmail, *Kazak Türkleri*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

WIMBUSH S. Enders, "The Muslim Ferment in Soviet Central Asia", *Kazakistan Olayları*, Haz. C. Kazakbalası, Büyük Türkeli Yayınları, İstanbul 1988, s.55-69.

JHS
114

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 1
January
2014*